

Tanalman galan türkler: Türkatalar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Tanalman galan türkler: Türkatalar BİLİNMEYEN TÜRKLER:
TÜRKATALAR

Kırgızistan ve Özbekistan'da yaşayan Türkatalar'ın nüfusu yaklaşık 1.5 milyon, geçimlerini ise çiftçilik ve hayvancılıkla sağlıyorlar. Tarihî süreç içerisinde yaşatılan Türk kavramının, millet adı olma geleneğinin, Orta Asya'nın bu keşfedilmeyi bekleyen topluluğu tarafından Türkata olarak sürdürülüyor olması, bölgenin yakın geçmişi dikkate alındığında ilgi çekici bir konu olmaktadır.

Türk adının tarih boyunca kullanılışı ve anlamı ile ilgili değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bilim âleminin genel kabulünü gören görüş ise Çin kaynaklarının Göktürkler çağına yaklaştıkça Tiele kavramının Türk kavramıyla aynı olduğuydu. Çince Tiele sözünün Türk kavramı olduğu noktasında, bütün Japon kaynakları birleşmişlerdir.¹ Bu kavram zamanla aynı soydan olan toplulukların siyasî adına dönüşmüş, geniş ve sürekli bir kullanım sahası bulmuştur. Bilim âleminin ilgilendiği bir başka konu da Türk kavramının anlamı olmuştur. Köktürkler döneminde bu adın millet adı olarak mı yoksa devlet adı olarak mı kullanıldığı pek anlaşılamıyordu. Uygurlar döneminde ise Türk kavramı çoğu zaman "erk" karşılığı kullanılmıştır. Uygurlar döneminde ikinci bir kullanım biçimi ise "güç" anlamı vermekteydi. Kaşgarlı Mahmud döneminde de "güç" anlamında kullanım devam etmiştir.²

Çağımızın Türklüğe ve Türkoloji bilimine hediyesi olan bu topluluğun resmî dildeki adı Türkata'dır. Bu ad bahsi geçen topluluğa kendileri dışındaki topluluklar tarafından verilmiş bir ad olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde bu topluluğun fertlerinin kimliklerindeki milliyet hanesine Türkata yazılmasıyla birlikte, topluluk

kendisini sadece Türk adıyla adlandırmakta³ ve tabir etmektedir. Konuştuğumuz kişiler Sovyet Rusya döneminde de kimliklerine Türk yazdırdıklarını söylemişlerdir. Bununla birlikte Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkatalar rejimin gereği olarak Kırgızistan Türkataları gibi kimliklerindeki milliyet hanesine Türkata adını yazdıramamaktadırlar. Türkata adı konusunda dikkatimizi çeken bir nokta da, derleme yaptığımız ve konuştuğumuz her kişinin “biz Türkata'nın çocuklarıyız, bunun için kendimize Türk diyoruz” demeleriydi.⁴ Bahsedilen Türkata bizde, tarihte yaşamış ve kendinden sonra gelenlere adını vermiş bir ilk ata hissi uyandırmıştır. Bu toplulukta, diğer bazı Türk topluluklarında görülen yedi ata geleneğinin olduğunu da yine derlemelerimizde görmüş bulunmaktayız.⁵

Türkataların kendi soylarının asilliğiyle, yüceliğiyle ve saflığıyla ilgili söyledikleri dikkat çekicidir.⁶ Derleme yaptığımız kişilerden Kumru Alimova, Türkataların uruğları arasında Kuvakalmak adlı uruğun bunların içinde en asili olduğunu ifade etmiştir. Türkata Türklerinin içerisinde diğer tüm Türk topluluklarında olduğu gibi bir boy-uruğ-soy sistemi olduğunu yine derlemelerimizde gördük. Bu boy-uruğ ve soy adları ise gerçekten dikkat çekicidir. Bu boyuruğ-soy adlarından bazıları şöyle:

- 1: Kuvakalmak
- 2: Kelakça (kalakça)
- 3: Keller
- 4: Maydakeller (Medekeller)
- 5: Kettekeller
- 6: İtkaynatar
- 7: Geregürü
- 8: Bengi
- 9: Görgesiğmas
- 10: Karakonas
- 11: Alibey
- 12: Tüyeçi
- 13: Tüyemoyın

- 14: Ballas
- 15: Elemen
- 16: Yapalak
- 17: Cindiler
- 18: Kalabaysal
- 19: Bayhalvay

Derlemelerimizde bu boy-uruğ-soyların bazılarının bu adı alışıyla ilgili hikâyelerinin olduğunu da tespit etmiş bulunuyoruz.

Bengiler: Bengiler'e nargile ve sigara içip; nas7 attıkları için bu adın verildiği söylenmektedir.⁸ Bengi sözünün de zaten Türkata ağzında nargile anlamına geldiğini derlemelerimiz esnasında öğrenmiş bulunuyoruz.

Keller: Keller'e bu adın verilmesinin sebebi ise çok kavgacı olmalarından kaynaklanmaktadır.⁹

İtkaynatar: Kurut yapmak için yoğurt kaynatılırken, kazanın içine dalaşan itler düşerler. Bu olaydan sonra bu mahalde yaşayanlara İtkaynatar adı verilir.¹⁰

Karakonas: Eskiler dağa giderken çanaç adını verdikleri bir tür tuluma yağ ve pişirdikleri yiyecekleri koymuşlar ama çanaçtakiler "tulumdakiler" erimiş. Bu olaydan sonra bu topluluğa yağlı çanaç Karakonaslar denmiş.¹¹

Türkataların müstakil siyasî bir tarihlerinin ve devlet yapılarının olamadığı bilinen bir konu olmakla birlikte, tarihte hangi siyasî yapının içinde bulundukları ve rollerini bilmiyoruz. Diğer Türk toplulukları gibi bölgenin Rus hâkimiyetine girmesiyle, onlar da bu siyasî yapının içinde bulunmuşlar, arkasından gelen Kırgızistan ve Özbekistan'ın bağımsızlıklarıyla, akraba toplulukların siyasî birlikleri altında yaşamayı sürdürmüşlerdir.

Türkataların tarihleriyle ilgili henüz ele geçmiş bir yazılı kaynağın olmayışı, bu konunun aydınlatılmasını oldukça zora sokmaktadır. Şu anda, elde bulunan en güvenilir bilgiler

kaynak kişilerin söyledikleridir. Türkataların tarihi konusuna öncelikle yaptığımız derlemelerden örnekler vererek işe başlayacağız. Bu konuda ilk dikkat çekici açıklama ata yurtlarıyla ilgilidir. Derlemelerimiz neticesinde Türkatalar, kendi ata yurtlarının Tacikistan'a bağlı, Afganistan ile Tacikistan'ın ortasında diye tabir ettikleri Oratepe'nin Korgantepe adındaki bir mahali olduğunu söylemişlerdir. Daha sonra ise atalarının göç ederek Küle (Hocavat) adlı mahale geldiklerini ve burada yerleşip, çoğalıp, dağıldıklarını söylemişlerdir. 12 Derleme yaptığımız Takir Süyinov, atalarının bu yeri "küle" dönemlik kullanım için seçtiklerini; baharda burada durduklarını, daha sonra ise Özgen şehrinin üst kısmında Köllik İngişke adlı dağlara hayvanlarını yaymak için çıktıklarını söylemiştir. Adı geçen mahale, ilk göçen üç kişiden bahsedilmektedir. Bunlar İslâm Serker, Özgen Baba, Halife Baba adlı kişilerdir. Bu konuyla bağlantılı olarak derlemelerimizde gördüğümüz önemli bir husus, Özbekistan'da kendini Türkata sayanların bu atalardan çoğalıp, Özbekistan'a göç ettikleri; başka bir deyişle zamanla Özbekistan'a yerleştikleridir. Bahsi geçen Oratepe hakkında bir kaynak kişinin "orası Türklerin başkenti imiş" demesi de dikkat çekicidir. 13 Derlemelerimiz esnasında yine ilgi çekici bir nokta, Türkataların atalarının Tacikistan'ın Oratepe mahaline Türkiye'den göç ettiklerini, daha sonra buradan yine Türkiye'ye geri döndüklerini söylemeleridir. Bu göç olayının 1800'lü yıllarda gerçekleştiğiyle ilgili bir şeyler duyduklarını, yalnız şimdi hatırlayamadıklarını da söylemişlerdir. 14 Bu bahisle ilgili bir başka kaynak kişi ise atalarının savaş sebebiyle Türkiye'den gelmiş olduklarını, gelenlerin geri dönmüş olmasına rağmen, bir bölümünün Orta Asya'da kalıp dönmediğini, bu gelişin ise 1812 yılında olduğunu söylemiş ve kendi dedesinden altı göbek önceki atalarının geldiğini, dedesinin ise şimdi 81 yaşında olduğunu aktarmıştır. 15 Derleme yaptığımız bir başka kişi ise, tarihte Türklerin bir kervan ile bahsi geçen bölgeye gelmesinden bahsetmektedir. 16 Yalnız bu konuya tamamıyla hatırlayamadığı gerekçesiyle açıklık getirememiştir. Kırgızistan'daki Türkata

tarihini, tarihlendirmek açısından birazdan aktaracağımız bilginin de önemli olacağını düşünmekteyim. Bir kaynak kişi İslâm Serker ve Özgen baba adlı şahısların ağabey-kardeş, Özgen Baba'nın oğlunun adının ise Kara Balta olduğunu ve Kırgızistan'ın Oş bölgesinin Karasu ilçesine bağlı Aktaş köyünün mezarlığının, bu kişinin topraklarından bölünen arazi üzerine kurulduğunu, bu mezarlığa ise ilk olarak 106 yaşında ölen İslâm Serker'in gömüldüğünü söylemiştir.¹⁷

Türkata coğrafyası konusu da net olmayan konuların başında gelmektedir. Bu bölümde yine yaptığımız derlemelerden yararlanarak Türkata Coğrafyasını genel hatlarıyla çizmeye çalışacağız. Daha önce Türkataların Oratepe adlı bölgenin, Korgantepe adlı mahalinden göç ettiklerine dair ifadeleri aktarmıştık. Bu mahalın yayınlanan Orta Asya etnik haritalarında, birbiri ile iç içe geçmiş Özbek ve Tacik unsurların nüfus sahaları olduğu açıkça görülmektedir. Çağdaş Türkata Coğrafyası konusunda derleme yaptığımız şahıslar, Türkataların dağda, şehirde ve hatta çölde bile olduklarını genel bir tabir olarak kullanmışlardır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Tacikistan'ın Oratepe mahalinden bir göç sonucu Kırgızistan'a, buradan da Özbekistan'a dağılan Türkatalar Kırgızistan ve Özbekistan'da genel bir tasnif ile özellikle Oş, Celâlabad ve Andican gibi büyük şehirlerde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Aşağıda ulaşabildiğimiz ilçe, köy ve kasaba gibi yerleşim birimlerinin adlarını vereceğiz.

Celâlabad (Kırgızistan): Yengi Dikan, Blaga Veşinka, Akvaş, Kızıl Bayrağ, Hevze, Kızıl, Türkabad, Boztışkan, Taştak, Arhangil, Orta Azya, Varaşılık, Tarambazar, Töş, Sedde Kamışvaşı, Ladınkara, Türkevas, Taş Bulak, Cergesal, Bazar Korgan, Növken, Suzak, Aravan.¹⁸

Oş (Kırgızistan): Karasu, Ertes, Neriman, Telman, Teşiktaş, Aktaş, Aravan, Özgen, Kurşab, Nokat, Kızılkaya, Özg_riş, Bazarkorgan, Kayrat, Bostan, Zeryer, Ayu.

Andican (Özbekistan): Bulağbaşı, Karakorgan, Aseke, Kül, Çirmanbulağ, Kayrağaç, Niyazbatır.

Türkataların nüfuslarının tamamıyla tespiti hem önceki rejim, hem de şimdiki Özbekistan rejimi yüzünden pek mümkün değildir. Bunun bir diğer sebebi de bu topluluğun 1994 yılına değin kendilerine ait bir kurum veya kuruluşunun olamayışı ve nüfus tespiti konusunda tam bir çalışmanın yapılamayışındandır. Bununla birlikte Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra 1994 yılında kurulan Türkata derneğinin yaptığı kısıtlı bir çalışma mevcuttur. Bu çalışma ise sadece Kırgızistanlı Türkataları kapsamaktadır. Türkata derneğinin Celâlabad sorumlusu ile 2004 yılında yaptığımız derlemede Türkataların nüfusuyla ilgili bize verdiği bilgiye göre, Celâlabad eyaletinde 52 binin üzerinde Türkata yaşamaktadır ve Kırgızistan'ın tamamında 200 bin civarında Türkata olduğunu tahmin etmektedir. Bu veriler tahminden ibaret olup, 2004 yılı itibariyle düşünülen rakamlardır ve sadece kimliğinde Türkata yazanları kapsamaktadır.²⁰ Fergana gazetesinde yayınlanan bir yazıya göre Kırgızistan Türkatalarının nüfusu 144 bin kişiden ibarettir. Oş eyaletinde tespit edilebilen 77 bin, Celâlabad eyaletinde tespit edilebilen 67 bin Türkata Türkü yaşamaktadır. Dağılım şöyledir:

Oş eyaletinde:

- 1: Aravan ilçesinde 31 bin
- 2: Özgen ilçesinde 35 bin
- 3: Karasu ilçesinde 16 bin

Celâlabad eyaletinde:

- 1: Bazarkorgan ilçesinde 15 bin
- 2: Suzak ilçesinde 52 bin

Daha güncel bir bilgi ise Türkataların nüfusu yaklaşık bir buçuk milyon civarında olduğu yönündedir.²¹ Bu sayı eğer yanılmıyorsak kimliğine Türk yazdırmayanları da kapsamakta ve Özbekistan Türkatalarını da içine almaktadır. Sovyet Rusya döneminde de, Kırgızistan ve Özbekistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da, özellikle okul, iş gibi nedenlerle

kimliğine Türk yazdırmayanlar çoğunluktadır. Özbekistan'daki Türkata nüfusunu tayin etmek, rejim nedeniyle oldukça zordur. Türkatalar Kırgızistan ve Özbekistan'ın özellikle Oş, Celâlabad, Andican gibi büyük şehirlerinin ilçe ve köylerinde toplu halde yaşamaktadırlar. Türkatalar toplu olarak yaşadıkları mahallerde, kendilerinin de derlemelerimizde ifade ettikleri gibi hayvancılık ve çiftçilik ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Yine kendi ifadeleri ile hayvancılık ve çiftçilikte civardaki topluluklar içinde meşhurdurlar.²² O kadar ki, Aravan ilçesinde yaşayan beş Türkata Türk'ü "Sovyetler Birliği Kahramanlığı" unvanı ile çok iyi pamuk yetiştirdikleri için ödüllendirilmişlerdir. Yine Türkatalar tarihte atalarının yaylak-kışlak yaşam tarzına uygun hareket ettiğini söylemektedirler. Derlemelerimizde, Basmacı hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Rus'ların bölgede kolhoz kurduklarını tespit etmiş bulunuyoruz.²³

Tahminimiz odur ki Türkatalar da bu dönemlerde tam anlamıyla yerleşik hayata geçmiştir. Türkataların hepsi köylü ve çiftçidir gibi bir tasnif tabii ki mümkün değildir. Türkata'lar içinde yüksek öğrenim görmüş kişiler de vardır. Özellikle son yıllarda Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesi'nin ilgisi ve çalışmaları neticesinde bu üniversitede 100'ün üzerinde Türkatalı genç eğitim görmektedir. Türkatalar arasında bulunduğumuz günlerde ve derlemelerimizde dikkatimizi çeken bir ayrıntı da haftanın günlerine verdikleri adlar idi. Türkatalarda haftanın günleri iki türlü adlandırılmaktadır: Bunlardan birincisi bölgenin geleneğine uygun olarak Farsça ve Arapça kökenli kelimelerle yapılan adlandırmalardır. Bu forma şöyledir:

Düyşembe: Pazartesi

Seyşembe: Salı

Çarşembe: Çarşamba

Peyşembe: Perşembe

Cuma: Cuma

Şembe: Cumartesi

Pazar: Pazar

Haftanın günlerini adlandırma noktasında ilk dikkat çeken unsur Pazar gününe verilen adın aynı Türkiye Türklerinde olduğu gibi olmasıdır. Oysa bölgede yaşayan Türk topluluklarının hiçbirisi haftanın yedinci gününü “Pazar” diye adlandırmamaktadır. Haftanın günlerini diğer adlandırma biçimine gelince, o da şu şekildedir:

Birinci gün: Pazartesi

Ekinçi gün: Salı

Üçünçü gün: Çarşamba

Törtünçi gün: Perşembe

Beşinçi gün: Cuma

Altınçi gün: Cumartesi

Yettinçi gün: Pazar

Belki de yeni denilebilecek bir keşif neticesinde varlığından haberdar olduğumuz Türkataların dili konusu, şimdiye değin merak edile gelmiş esrarlı bir konudur. Bu toplulukla ilgili her konuda olduğu gibi konuştukları ağız ile ilgili de birçok öngörüş ileri sürülmüş, yalnız şimdiye değin bu konuda herhangi bir eser meydana getirilmemiştir.

Ortaya atılan öngörüşlerden belki de en ciddisi, edebiyatımızda esrarını hala koruyan ve “Karışık Dilli Eserler”²⁴ diye bilinen eserlerin bu topluluğun mensupları tarafından yazılmış olduğudur. Başka bir öngörüş ise bu topluluğun konuştuğu ağzın, Türk dili içinde ayrı bir lehçe olmayıp yaşadıkları bölgedeki ağız ve şiveleri kullanmakta oldukları, bulundukları coğrafyadan dolayı Kırgızistan’a yakın olanların Kırgız lehçesine yaklaşan ama esas itibarı ile Özbekçe olan iki lehçe arasındaki geçiş ağzı ile konuştuğudur.²⁵

■ Sonuç Yerine

Türkata ağzının gramer özellikleri adlı bitirme tezimiz sonucunda, her şeyden önce gördük ki çok az bilinen bu topluluğun yeterince araştırılması Türkoloji ile ilgili birçok konuya ve soruna ışık tutacaktır.

Türkata Türklerinin ata yurtlarıyla ilgili verdikleri bilgilerden Tacikistan'ın Oratepe ve Kurgantepe mahallerinin, Tacikistan sınırları içinde birer yerleşim birimi olduğu bölge haritalarında açıkça görülmektedir. Orta Asya etnik haritası incelendiği takdirde bahsi geçen mahallerin Özbek nüfusun yerleşim birimi olarak belirtildiği görülecektir. Biz bu bilginin yanlış bir bilgi olabileceğini, Türkataların konuştukları ağızdan dolayı Özbek olarak nitelendirildiklerini ihtimal dâhilinde görmekteyiz. Daha geniş bir coğrafya çalışması yapıldığı takdirde bahsi geçen Oratepe ve Kurgantepe mahalleri haricinde de bölgede Türkata nüfusunun tespit edilmesi muhtemeldir. Türkata Türklerinin yaşadığı mahallerden Özbekistan'ın Andican eyaleti sınırları içerisinde de Korgantepe adlı bir yerleşim birimi bulunmakla beraber, biz bu adın bahsi geçen bölgeye derlemelerde anlatılan göç olayından sonra ata yurttan göç edilip yerleşilen mahal ile benzemesi neticesinde ve Türklerde yer adları verme geleneğine uygun olarak verildiği kanısındayız.

Cenaze merasimleri ile ilgili yaptığımız derlemelerde Türkata kadınlarının cenaze esnasında yüzlerini tırnaklarıyla yırtarak kanatmaları, aklımıza eski Türklerde yapılan cenaze törenlerini getirmektedir. Türkata kadınları cenaze esnasında sadece yüzlerini yırtarak kanatmayıp, aynı zamanda saçlarını da yazıp ağlamaktadırlar.

Derlemelerimizde bahsi geçen boy-soy ve uruğ adlarından Yapalak ve Ballas'ın ana boy, kalanlarının ise daha alt birimler olarak tabir edebileceğimiz soy ve uruğ adları olduğu gayet açıktır. Bu, soy ve uruğ adlarından Bengi'nin Türkçedeki sonsuzluk anlamındaki kelime olmadığı, anlatılan hikâye ile gayet açıktır. Türkçedeki sonsuzluk anlamındaki bengi sözünün aksine, bu kelime Farsça kökenli olan ve esrar anlamı veren bengi sözünden başka bir şey değildir.

Türk adının anlamı ile ilgili şimdiye değin birçok anlamlandırma çalışması olmuş ve değişik görüşler ortaya atılmıştır. Türkata Türkçesindeki "Türküg" sözünün bu anlamlandırma çalışmalarına yeni bir boyut kazandıracağı kanısındayız. Bizce "Türküg" sözü Türk+kök kaynaşmasıyla

oluşmuş bir kelime olup, Türkata Türkçesindeki anlamından da anlaşılmaktadır ki bu söz yükseği, en yüksek mevki ve tüm yardımcı öğelerin onda birleştiği bir noktayı belirtmek için kullanılmaktadır.

Türkata Türkçesinde dikkat çekici diğer bir özellik “köp” sözünün, aynen Köktürkçe metinlerde olduğu gibi “kop” formasıyla birlikte kullanılmasıdır. Türkata Türkçesinde kullanılan, ilgi hâli eki “nI” Çağatay Türkçesinde bulunan ikinci şekil ilgi hâli eki “nI”²⁶ ile aynı olup, bu özelliğin diğer tarihi Türk lehçelerinde görülmemesi, sıfat fiil ekinin “-gAn” olmakla birlikte, nadiren “mİş” ekinin de kullanılması, bazı kelimelerde Harezmi Türkçesinde olduğu gibi g>w değişmesinin görülmesi, I. kişi “men” ile birlikte “ben” formasının da nadiren kullanılması, Türkata Türkçesinin diğer bir özelliği olan “bar” sözünün sıkça Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “var” formasıyla birlikte kullanılması, derlemelerimizde sadece bir örnekte karşılaştığımız k>g değişmesinin mevcut olması, bir örnekte karşılaştığımız ol-fiilinin Türkata ağzını daha da ilginç hâle getirdiğini düşünmekteyiz.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Türkata Türkçesi bölümünde saydığımız teorilerden Karışık Dilli Eserleri bu topluluğa mensup kişilerin yazdığı görüşü ağır basmaktadır ve bunun olabileceği muhtemel görülmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türkata Türkçesi çağdaş Türk dilinin ortak değeridir. Yaptığımız bitirme tezi sonucunda gördük ki, çağımızın Türkoloji’ye hediyesi olan bu topluluğun daha geniş araştırılması Türklük Biliminin bazı sorunlarına ışık tutacak ve soruların yanıtlarını bulmamıza yardımcı olacaktır.

Mehmet Ali ARSLAN.

■ DİPNOTLAR

*- Bilinmeyen Türkatalar, Ahmet Yesevi Üniversitesinde 02.06.2006 tarihinde savunulan “Türkata Ağzının Gramer Unsurları” adlı bitirme tezinin makale haline getirilmiş

biçimidir.

- 1- Prof. Dr. Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, İstanbul, 1997, M.E.B., s.27
- 2- Prof. Dr. Aydın Taneri, a.g.e., s.30-31
- 3- Yakup Deliömeroğlu, Bilinmeyen bir Türk Topluluğu: Fergana Türkleri, Ülkü Ocakları Dergisi, 2005/25
- 4- Derleme kişileri Kumru Alimova ve Takir Süyinov...
- 5- Derleme kişisi Kumru Alimova
- 6- Derleme kişileri Kumru Alimova ve Meden Eşmuratıp
- 7- Nas: Maraş otu.
- 8- Derleme kişisi Takir Süyinov
- 9- Derleme kişisi Meden Eşmuratıp
- 10- Derleme kişisi Anarhan Alimbekova
- 11- Derleme kişisi Anarhan Alimbekova
- 12- Derleme kişileri Takir Süyinov ve Meden Eşmuratıp
- 13- Derleme kişisi Takir Süyinov
- 14- Derleme kişisi Medem Eşmuratıp
- 15- Derleme kişisi Coloyöv Bayıs
- 16- Derleme kişisi Kumru Alimova
- 17- Derleme kişisi Takir Süyinov
- 18- Aravan şehrinin bir bölümü Kırgızistan, bir bölümü ise Özbekistan tarafında kalmaktadır. Bu sebepten bahsi geçen şehri sadece Kırgızistan bölümünde göstermeyi uygun gördük.
- 19- Türkata derneği 13.05.1994'de kurulmuş ve yine aynı yıl Celalabad eyaleti Töş şehrinde ilk meclisini toplamıştır. Bu derneğin 13.05.1994 yılında bakanlığın no:443 numaralı kararıyla kurulması kabul edilmiştir.
- 20- Derleme kişisi Hasanvay Halmatov, 2005 yılında ölmüştür.
- 21- Yakup Deliömeroğlu, a.g.m.
- 22- Derleme kişisi Artıguş Mırzahanova
- 23- Derleme kişisi Takir Süyinov
- 24- Orta Türkçe dönemine ait bazı eserlerdeki fonetik ve morfolojik farklılıklar, karşıtlıklar veya alternans kullanımlar bazı eserlere "Karışık Dilli Eserler" adının verilmesine sebep olmuştur.
- 25- Yakup Deliömeroğlu, Bilinmeyen bir Türk Topluluğu: Fergana

Türkleri, Ülkü Ocakları Dergisi, 2005/25

26- Ercilasun Ahmet Bican, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ, Ankara 2004, s.431 Taryhy makalalar